

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

กระแสการเรียกร้องให้สร้างความเข้มแข็งของชุมชนทุกระดับในประเทศไทยได้เกิดขึ้นมายี่สิบกว่าปีแล้ว และเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะเมื่อประเทศไทยได้เผชิญกับปัญหา “เศรษฐกิจฟองสบู่” แดก ทำให้คนไทยเร่งหาคำตอบกันมากขึ้น จนเกิดเป็นความสงสัยร่วมกันว่า สังคมไทยมิได้เกรียงไกรและแข็งแกร่งอย่างที่คิด การสร้างความเจริญ การพัฒนาตามกระแสหลัก และการเปิดความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจในระดับโลกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมอย่างรวดเร็ว และได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนบางกลุ่มเท่านั้น แต่ได้ทิ้งความเลื่อมโทรมและความร่อยหรอของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของประเทศ และความเป็น “ชุมชน” ความภูมิใจ และการช่วยเหลือกันหดหายไปจากสังคมไทย (โอภาส ปัญญา, 2542 : 3) ชุมชนได้รับผลกระทบจากกระแสที่เรียกว่า “การพัฒนา” ซึ่งได้ทำลายชุมชน การพัฒนาได้มีส่วนสำคัญในการทำลายสมดุลของวิถีชีวิตชาวบ้าน เศรษฐกิจชุมชนล้มละลาย ชาวบ้านกลายเป็นผู้ที่มีหนี้สิน อันเกิดจากความคิควัตถุนิยม สภาพแวดล้อมที่ถูกทำลายไปพร้อมกับความสามารถในการพึ่งตนเอง

ประเวศ วะสี (2541 : 9) กล่าวว่า ปัญหาและวิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอ เป็นภาวะของวิกฤตการณ์ทางปัญญา ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ขาดสมดุลในการเรียนรู้ระหว่างความรู้ภูมิปัญญาของตนเองกับความรู้ภูมิปัญญาสากล ทำให้เกิดปัญหาช่องว่างและความไม่เท่าเทียมในสังคม

เมื่อเกิดการเผชิญหน้ากับปัญหา รัฐบาล เอกชน และประชาชนจึงได้เริ่มเล็งเห็นถึงความสำคัญของการสร้างชุมชนเข้มแข็งอีกครั้งหนึ่ง โดยสำนักนายกรัฐมนตรีได้ออกคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ (กนส.) โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ประกอบด้วยคณะอนุกรรมการ 4 คณะและหนึ่งในนั้น คือ คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เนื่องจากเห็นว่าเป็นทางเดียวที่จะแก้ปัญหาวิกฤตดังกล่าวได้คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน จึงได้เสนอแผนปฏิบัติการเสริมสร้างให้ชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต (Community Empowerment for Response to Crisis Plan : CARCAP) (สุริย์พันธ์ เสนานุช, 2544 : 44-86)

เนื่องจากความเป็นชุมชนเข้มแข็งจะสามารถทำให้คนในชุมชนแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองจากการรวมตัวเป็นกลุ่ม องค์กร เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และ

การเมือง การแก้ปัญหาที่แท้จริงจึงควรเป็นการทำชุมชนให้มีรากฐานที่ดี มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถต่อสู้กับปัญหาโดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมและมีชุมชนเป็นพื้นฐาน

จากการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จัดทำโครงการศึกษา “วิเคราะห์ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง” ขึ้น โดยได้สำรวจความคิดเห็นจากตัวอย่างชุมชนทุกภาคในประเทศไทยรวม 23 ชุมชน ใช้ระยะเวลาระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2543 ถึง กุมภาพันธ์ 2544 ผลการศึกษาแม้จะมีปัจจัยที่สำคัญที่สนับสนุนให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็งหลายประการ หนึ่งในปัจจัยที่สำคัญซึ่งเป็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนคือ ผู้นำ (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543 : 225) ซึ่งเป็นเครื่องมือและสิ่งสำคัญในการช่วยประสานให้ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานให้บรรลุผล ด้วยเหตุนี้ผู้นำจึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่เอื้ออำนวยให้งานพัฒนาบังเกิดผลลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะการมีผู้นำตามธรรมชาติหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการ แต่เป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ความเข้มแข็งของจิตสำนึกการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัย การรวมตัวเพื่อการต่อรองและต่อสู้รูปแบบใหม่ๆ ที่ทันต่อสถานการณ์ยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ การจัดสวัสดิการ การทำวนเกษตร ผู้นำตามธรรมชาติจัดตั้งกลุ่มขึ้นในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และเพิ่มอำนาจต่อรองของตน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541 : 155)

กล่าวได้ว่าผู้นำได้ช่วยสร้างทางออกให้สังคมโดยสร้างพื้นฐานสำคัญให้ชาวบ้าน ทำให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้เป็นอย่างดี ในปัจจุบันมีผู้นำตามธรรมชาติเป็นจำนวนมากที่ทำงานเสียสละให้แก่ชุมชนจำนวนมาก

รางวัล “คนดีศรีสังคม” ดำเนินการโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ มูลนิธิหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ มูลนิธิหมู่บ้าน และภาคเอกชน ซึ่งคัดเลือกผู้นำจากทั่วประเทศปีละหลายพันคน เพื่อคัดเลือกปีละ 4 คน จาก 4 ภาค โดยเป็นผู้ปฏิบัติดีและเสียสละเพื่อชุมชนในท้องถิ่น โดยไม่เลือกฐานะ เพศ และศาสนา เพื่อเป็นแบบอย่างแก่คนในสังคม (เชิธร, 2541 : 72)

ซึ่งในจังหวัดสงขลามีผู้ได้รับรางวัลนี้จำนวนถึง 7 ท่านใน 7 ชุมชน โดยนายพร็มนันทรรัตน์ จากออมทรัพย์ของบ้านพรุ ตำบลบ้านพรุ อำเภอหาดใหญ่, ครูชบ ยอดแก้ว กลุ่มออมทรัพย์ของบ้านน้ำขาว อำเภोजะนะ, นายถักย์ หนูประดิษฐ์ กลุ่มออมทรัพย์บ้านคลองหาวะ ตำบลคอกหงส์ อำเภอหาดใหญ่, นายอัมพร ด้วงปาน กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเป็ยะ อำเภोजะนะ, นายเกล้า แก้วเพชร กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า ตำบลนาหว้า อำเภोजะนะ, พระอธิการทองเดชบุญโญ กลุ่มธนาคารชีวิตวัดอู่ตะเภา บ้านหัวควาย ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ และปิ๊ะพรนหมัดหลี กับการทำเกษตรชาติดี ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศ แต่กว่า

จะประสบความสำเร็จท่านเหล่านี้ต้องเสียสละและทุ่มเทเพื่อการแก้ปัญหา การพัฒนาชุมชน ดังนั้นผู้ทำการวิจัยมีความสนใจว่าผู้นำตามธรรมชาติได้ผ่านกระบวนการอย่างไรความเป็นผู้นำจึงเกิดขึ้นและคุณลักษณะของผู้นำตามธรรมชาติเป็นอย่างไร รวมทั้งบทบาท ผลงาน และความสัมพันธ์ของผู้นำกลุ่ม/องค์กรกับชุมชน และหากผู้นำตามธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนามีแนวทางใดที่จะส่งเสริมให้เกิดผู้นำตามธรรมชาติที่มีความสามารถในการนำพาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งเกิดขึ้นและเพิ่มจำนวนขึ้นเพื่อเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเกิดผู้นำตามธรรมชาติภายใน 7 ชุมชน
2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะของผู้นำตามธรรมชาติทั้ง 7 ท่าน
3. เพื่อศึกษาบทบาท ผลงานของผู้นำตามธรรมชาติ

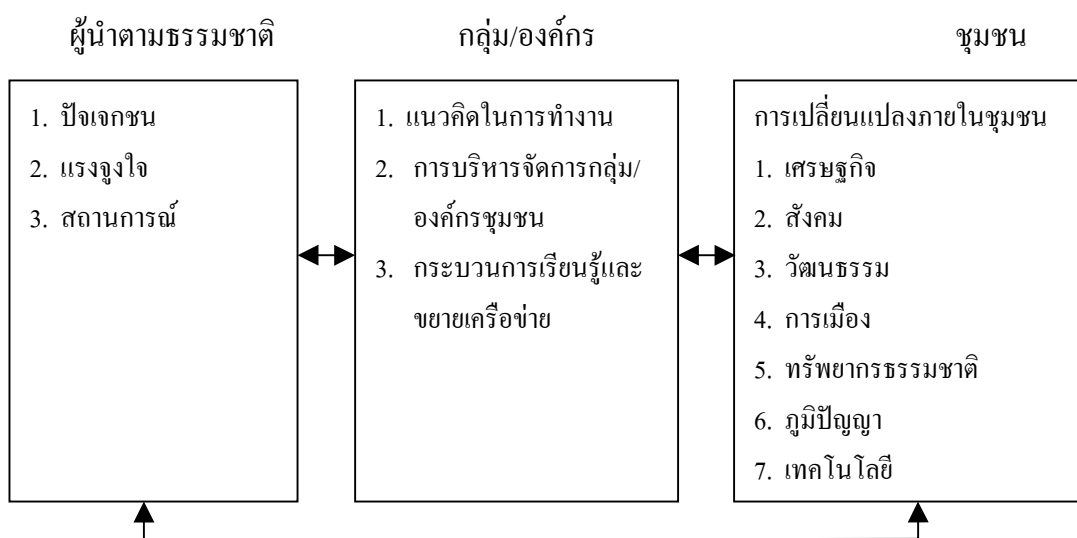
ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

1. ทำให้ทราบกระบวนการเกิดผู้นำตามธรรมชาติภายใน 7 ชุมชน
2. ทำให้ทราบคุณลักษณะของผู้นำตามธรรมชาติทั้ง 7 ท่าน
3. ทำให้ทราบบทบาท ผลงานของผู้นำตามธรรมชาติ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาผู้นำที่ได้รับรางวัลคนดีศรีสังคมภายในจังหวัดสงขลา
2. ในการศึกษาความสามารถที่ดำรงอยู่ และศักยภาพที่มีความเป็นไปได้สูงของผู้นำนั้น จะเน้นตัวอย่างที่ผู้นำริเริ่มด้วยตนเอง หรือร่วมกับผู้อื่นทั้งในอดีตและปัจจุบัน
3. การศึกษากระบวนการที่ทำให้เกิดผู้นำ จะเน้นการตอบคำถามต่อไปนี้
 - 3.1 ปัจจัยและเงื่อนไขภายในชุมชนอะไรบ้าง ที่ทำให้ผู้นำได้แสดงบทบาทผู้นำตามธรรมชาติ
 - 3.2 ปัจจัยและเงื่อนไขใดที่ทำให้ผู้นำมีคุณลักษณะเป็นผู้นำตามธรรมชาติ
 - 3.3 ปัจจัยและเงื่อนไขใดที่ทำให้ผู้นำมีโอกาสดแสดงบทบาทความเป็นผู้นำตามธรรมชาติ
4. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยภายในชุมชน ไม่ศึกษาถึงสภาพแวดล้อมภายนอกชุมชน เนื่องจากผู้วิจัยเน้นหน่วยการวิจัย (Unit Analysis) คือ ผู้นำ โดยมุ่งเน้นการที่ผู้นำทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน

กรอบแนวคิดตัวแบบความสัมพันธ์สำหรับการศึกษากระบวนการเกิดผู้นำเพื่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาผู้ที่ได้รับรางวัลคนดีศรีสังคมในจังหวัดสงขลา ได้แก่



ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากกรอบแนวคิดข้างต้นอธิบายได้ ดังนี้

หน่วยการวิจัยคือ ผู้นำ ผู้นำจะแสดงผลงานผ่านกลุ่ม/องค์กร และส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน การวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพจะทำการศึกษาในเรื่อง ปัจเจกชน แรงจูงใจ สถานการณ์ของผู้นำ การทำงาน ผลงานที่ทำมาตลอดตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งปัจจุบันจนผลงานเป็นที่ปรากฏศึกษาถึงแนวคิดในการทำงาน การบริหารจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน กระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่าย ซึ่งผลจากการทำงานร่วมกับกลุ่ม/องค์กรชุมชนของผู้นำทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอันได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติ กฎมณเฑาะฐ และเทคโนโลยี

สมมติฐานการวิจัย

เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานชั่วคราว (Working hypothesis) ไว้ว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ การปลูกฝังและอบรมเลี้ยงดูจากบิดามารดา และญาติพี่น้อง ให้มีจิตใจช่วยเหลือผู้อื่น ให้พ้นจากสภาพความเป็นอยู่ที่ยากจนที่ตนเองเคยประสบมา

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **กระบวนการเกิดผู้นำ** หมายถึง ขั้นตอนในการเป็นผู้นำ ได้แก่ ปัจเจกชน แรงจูงใจ สถานการณ์ แนวคิดในการทำงาน การบริหารจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน เครือข่าย
2. **คุณลักษณะ** หมายถึง คุณสมบัติของผู้นำ
3. **บทบาท** หมายถึง ความคาดหวังในการปฏิบัติงานที่ได้รับในฐานะผู้นำ
4. **ผู้นำ** หมายถึง ผู้ที่ได้รับรางวัล “คนดีศรีสังคม” โดยยึดหลักเกณฑ์การยึดหลักเกณฑ์การคัดเลือกจากบุคคลที่มีคุณสมบัติ ดังนี้
 1. เป็นคนดีที่อยู่ในชนบท เป็นเกษตรกร พระสงฆ์หรือผู้นำชุมชน ไม่จำกัดเพศหรือวัย
 2. เป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพต่างๆ มีผลงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นและสังคมของตน และได้รับการยอมรับจากประชาชน
 3. เป็นคนเสียสละ ทำงานเพื่อส่วนรวม เป็นแบบอย่างที่ดีของชาวบ้านทั่วไป
 4. มีประสบการณ์การทำงานดีเด่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว
5. **ปัจเจกชน** หมายถึง ภูมิหลัง การอบรมเลี้ยงดูจากบิดามารดา ญาติพี่น้อง ชีวิตในวัยเด็ก การศึกษา ศาสนา ครอบครัว
6. **แรงจูงใจ** หมายถึง สาเหตุในการเข้ามาเป็นผู้นำกลุ่ม/องค์กรชุมชน
7. **สถานการณ์** หมายถึง โอกาสและสภาวะแวดล้อมในการเข้ามาเป็นผู้นำกลุ่ม/องค์กรชุมชน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ
 1. ปัจจัยภายในชุมชน
 2. ปัจจัยภายนอกชุมชน
8. **กลุ่ม/องค์กรชุมชน** หมายถึง กลุ่ม/องค์กรชุมชนที่มีผู้นำเป็นแกนนำหรือผู้ริเริ่มทำกิจกรรมจนได้รับรางวัลคนดีศรีสังคม อันได้แก่
 1. פרים นันทรรัตน์ เป็นแกนนำศูนย์รวมขงบ้านพรุ
 2. ชบ ยอดแก้ว เป็นแกนนำกลุ่มออมทรัพย์ตำบลน้ำขาว
 3. ลักย์ หนูประดิษฐ์ เป็นแกนนำกลุ่มออมทรัพย์บ้านคลองหาวะ
 4. หรน หมดหลี เป็นผู้ริเริ่มทำการเกษตรทฤษฎี
 5. อัมพร ด้วงปาน เป็นแกนนำกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเป็ยะ
 6. เกล้า แก้วเพชร เป็นแกนนำกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว่า
 7. พระครูพิพัฒนโชติ (ทอง เตชะบุญโญ) เป็นแกนนำกลุ่มธนาคารชีวิต

9. **แนวคิดในการทำงาน** หมายถึง การเรียนรู้ของผู้นำ ซึ่งต้องตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาชุมชน

10. **การบริหารจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน** หมายถึง การจัดการคน ทุน ธุรกิจของกลุ่ม/องค์กรชุมชน

11. **เครือข่าย** หมายถึง การแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ของผู้นำเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่ม/องค์กรชุมชน

12. **ชุมชนเข้มแข็ง** หมายถึง การที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้โดยระบบของชุมชนในการพัฒนาด้านต่างๆ ที่ชุมชนเป็นผู้เรียนรู้ ผู้สื่อสาร ผู้ปฏิบัติ และรับผลการปฏิบัตินั้น โดยวิธีคิดที่มี พื้นฐานจากระบบคิดเดิมของชุมชนหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ผสานเข้ากับระบบการจัดการของสังคมใหม่

13. **การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน** หมายถึง กลุ่ม/องค์กรชุมชนที่มีผู้นำเป็นแกนนำทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาใน 7 ด้าน ดังนี้คือ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และเทคโนโลยี